

УДК 37.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/29.209323>

Микола ГАГАРИН,

orcid.org/0000-0002-4773-3303

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

(Умань, Черкаська область, Україна) *nikua08@rambler.ru*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЄКТУВАННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано сучасні підходи до проєктування виховної системи закладу загальної середньої освіти; розглянуто погляди науковців щодо потенціалу й особливостей педагогічного проєктування.

Метою статті є визначення та аналіз сучасних підходів до проєктування виховної системи закладу загальної середньої освіти. У статті викладено сутність понять «система», «виховна система»; проєктування виховної системи закладу загальної середньої освіти трактується як цілеспрямоване визначення програми життєдіяльності суб'єктів педагогічної взаємодії, компоненти якої взаємопов'язані між собою, складають цілісну структуру й забезпечують досягнення визначених цілей і завдань виховання.

Виховну систему закладу загальної середньої освіти визначено як комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, концепція, завдання, суб'єкти (учні, педагоги, батьки), життєвий простір (системоутворювальна діяльність, спілкування, відносини, управління, самоуправління, взаємодія)), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру й забезпечує в процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію та самореалізацію особистості, її життєдіяльність у фізичній, психічній, соціальній і духовній сферах.

До чинників, що визначають специфіку проєктування виховної системи конкретного закладу освіти, належать: система цінностей закладу загальної середньої освіти, його структура й життєдіяльність; соціально-психологічний клімат, організаційна культура, кадровий потенціал, особливості контингенту учнів; забезпеченість ресурсами; вплив зовнішнього середовища.

Виокремлено й схарактеризовано сучасні підходи до проєктування виховної системи (аксіологічний, особистісно-розвивальний, системний, детерміністський, синергетичний, формаційний, парадигмальний), що уможлиблює створення та функціонування ефективних виховних систем у закладах загальної середньої освіти.

Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі проєктування та розвитку виховної системи закладу загальної середньої освіти на сучасному етапі.

Ключові слова: *система, виховна система закладу загальної середньої освіти, проєкт, проєктування, проєктування виховної системи, підходи до проєктування виховної системи.*

Mykola GAGARIN,

orcid.org/0000-0002-4773-3303

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Pedagogy and Education Management

of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) *nikua08@rambler.ru*

MODERN APPROACHES TO THE DESIGN OF THE EDUCATIONAL SYSTEM OF THE GENERAL SECONDARY EDUCATION

The article analyzes modern approaches to designing the educational system of a general secondary education institution; the views of scientists on the potential and features of pedagogical design are considered.

The purpose of the article is to identify and analyze modern approaches to designing the educational system of a general secondary education institution. The article covers the essence of the concept of “system”, “educational system”; designing the educational system of a general secondary education institution is interpreted as the purposeful determination of the program of life of the subjects of pedagogical interaction, all components of which are interconnected, form a coherent structure and ensure the achievement of the defined goals and objectives of education.

The educational system of a general secondary education institution is defined as a complex of interrelated and interdependent basic components (educational goal, concept, tasks, subjects (pupils, teachers, parents), living space (system-forming activity, communication, relations, management, self-government, interaction), which is a complete socio-pedagogical structure and provides in the process of its functioning and development of formation, realization and self-realization of the individual, his life realization in the physical, mental, social and spiritual spheres.

Factors that determine the specific design of the educational system of a particular educational institution include the system of values of the institution of general secondary education, its structure and life; socio-psychological climate, organizational culture, staffing potential, features of the student contingent; availability of resources; the impact of the environment.

The modern approaches to the design of the educational system (axiological, personality-developmental, systemic, deterministic, synergistic, formative, paradigmatic) are distinguished and characterized; making it possible to create and operate effective educational systems in general secondary education institutions.

The research materials can be used in the process of designing and developing the educational system of a general secondary education institution at the present stage.

Key words: system, educational system of general secondary education institution, project, designing, project of educational system, approaches to design of educational system.

Постановка проблеми. Цілісний розвиток с виховання особистості учня потребують інтеграції всіх виховних впливів в закладі загальної середньої освіти, власне створення та функціонування виховної системи. Актуальна точка зору Л. І. Новикової про те, що виховання успішне, якщо воно системне (Новикова, 2000).

На думку А. С. Макаренка, жодний засіб не можна вважати гарним чи поганим, якщо він розглядається окремо від інших засобів, комплексу педагогічних впливів, системи: «<...> не прийом, не метод, не засіб, якими б привабливими вони не видавались, а система є ключовим поняттям у педагогіці майбутнього» (Макаренко, 1954: 375–376).

У програмі «Нова українська школа» вступі до цінностей наголошується, що однією з проблем в освітньому процесі є відсутність системності й цілісності щодо виховання учнів, фрагментарність в організації виховної діяльності в закладах освіти.

Відповідно, потребує дослідницької уваги проблематика створення сучасних виховних систем, зокрема, визначення підходів до їхнього (систем) проектування.

Аналіз досліджень. Наукові засади становлення виховних систем обґрунтовано в працях В. Т. Кабуша, В. А. Караковського, Л. І. Новикової, І. Г. Сороки, Є. Н. Степанова й інших.

Загальні аспекти педагогічного проектування та проектування педагогічних, виховних систем досліджували В. В. Докучаєва, О. М. Коберник, О. О. Кравцов, А. С. Макаренко, С. М. Прищеп, В. О. Сухомлинський та інші.

Як зазначав А. С. Макаренко, «добре в людині завжди доводиться проектувати, й педагог зобов'язаний це робити» (Макаренко, 1954: 134).

У дослідженнях В. В. Докучаєвої проаналізовано сутність і структуру проектування інноваційних педагогічних систем, визначено структурні схеми процесу проектування (логічна, психологічна, технологічна) (Докучаєва, 2015).

Однак потребує дослідження проблема проектування виховної системи школи.

Мета статті полягає у визначенні й аналізі сучасних підходів до проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Ми поділяємо точку зору Г. С. Костюка про те, що «виховання за своєю суттю – це керівництво індивідуальним становленням людської особистості»; «виховувати – це проектувати поступове становлення якостей майбутньої особистості й керувати здійсненням накреслених проєктів» (Костюк, 1989: 308).

Термін «проєкт» (від латинського *pro* – наперед і *jacere* – кидати) перекладається як «викинутий, виставлений наперед» (Куштенко, 1987: 164).

Новий тлумачний словник української мови тлумачить слово «проєкт» як:

- сукупність документів (розрахунків, креслень, макетів тощо), необхідних для зведення споруд, виготовлення машин, приладів та іншого;
- попередній текст якого-небудь документа, що виноситься на обговорення, затвердження;
- задуманий план дій, задум, намір.

У наукових публікаціях О. М. Коберника проектування визначено як цілеспрямоване творче попереднє визначення та конструювання програми сумісної діяльності суб'єктів педагогічного процесу та її подальшої реалізації, спрямованої на забезпечення особистісно-розвивального підходу в досягненні мети виховання (Коберник, 2012).

На думку К. Н. Вентцеля, педагог має докласти максимум зусиль, щоб віднайти систему виховання, що може й повинна бути застосована до конкретної дитини; відповідно, скільки існує учнів – така ж кількість існує виховних систем (Вентцель, 1992).

Загальнонаукове поняття «система» походить від дав.-гр. *σύστημα* – «сполучення», «ціле», «з'єднання» та визначається як множина взаємопов'язаних елементів, що взаємодіє із середовищем як єдине ціле й відокремлена від нього.

Ми визначаємо виховну систему закладу загальної середньої освіти як комплекс взаємопов'язаних і взаємозумовлених основних компонентів (виховна

мета, концепція, завдання, суб'єкти (учні, педагоги, батьки), життєвий простір (системоутворювальна діяльність, спілкування, відносини, управління, самоуправління, взаємодія), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру й забезпечує в процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію та самореалізацію особистості, її життєдіяльність у фізичній, психічній, соціальній і духовній сферах.

Слушною є думка Л. І. Новикової про те, що існування загальних уявлень про школу як цілісний феномен, наявність концепції, що прийнята педагогами й учнями, власної моделі школи відтворює її стан і проектує теперішнє і майбутнє (Новикова, 2000).

Проектування виховної системи школи розглядаємо як цілеспрямоване визначення програми життєдіяльності суб'єктів педагогічної взаємодії, всі компоненти якої взаємопов'язані між собою, складають цілісну структуру й забезпечують досягнення визначених цілей і задач виховання. Відповідно, як стверджував А. С. Макаренко, «<...> коли ви бачите перед собою вихованця – хлопчика чи дівчинку, ви повинні проектувати більше, ніж здається для ока. І це завжди правильно. Як добрий мисливець, роблячи постріл у ціль, що рухається, бере далеко вперед, так і педагог у своїй виховній справі повинен брати далеко вперед, багато вимагати від людини й страшенно поважати її, хоча за зовнішніми ознаками, може, ця людина й не заслуговує поваги» (Макаренко, 1954: 81).

Науковець О. О. Кравцов визначив наступні етапи проектування виховної системи школи:

- передпроектний;
- організаційний;
- ситуаційного й поняттєвого самовизначення;
- ціннісно-змістового самовизначення;
- концептуалізації;
- програмування;
- рефлексії (Кравцов, 2003: 6).

Виокремлено низку чинників, що визначають особливості проектування виховної системи конкретного закладу освіти – система цінностей закладу загальної середньої освіти, його структура й життєдіяльність; соціально-психологічний клімат, організаційна культура, кадровий потенціал, особливості контингенту учнів; забезпеченість ресурсами; вплив зовнішнього середовища.

На наш погляд, проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти має базуватися на таких підходах:

- *аксіологічний підхід* забезпечує орієнтацію проекту виховної системи на всебічний розвиток

особистості, сприяння формуванню ціннісного ставлення до себе, оточення та довкілля, забезпечує можливості для саморозвитку й самореалізації, виявляється в інтеріоризації суспільних цінностей, тобто перетворення їх у систему особистісних цінностей, засвоєнні соціальних норм і зразків поведінки, на які орієнтуються у власній життєдіяльності;

- *особистісно-розвивальний підхід* передбачає правильно організовану, різноманітну, активну особистісно-значущу діяльність суб'єктів виховання, пріоритетністю якої є орієнтація проекту виховної системи на фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток особистості учня з максимальним урахуванням його мотивів, потреб, цілей, здібностей і національних, статевих, вікових, індивідуально-психологічних особливостей;

- *системний підхід* має на меті розглядати проектування як складну систему, компоненти якої взаємодіють і зумовлюють цілісність означеного процесу, передбачають визначення мети, завдання, сутності, складників, структури, змісту цього процесу, взаємозалежність яких утворює цілісну, динамічну систему, результатом якої є інноваційний проект виховної системи;

- *детерміністський підхід*, завдяки якому проектування виховної системи трактується як поле реалізації певних явищ, що мають характер закономірностей;

- *синергетичний підхід* – застосовується для дослідження проектування виховної системи як багатовимірної системи відкритого типу, провідним принципом існування якої є самореалізація, що здійснюється в процесі постійної та активної взаємодії із зовнішнім середовищем;

- *формаційний підхід* – дає можливість визначити чинники, що зумовлювали генезу вітчизняних виховних систем;

- *парадигмальний підхід* – дає можливість простежити проектування виховної системи через сукупність світоглядних ідей, теоретико-методологічних підходів, нової стратегії освіти й парадигми виховання.

Ефективне проектування виховної системи школи можливе за дотримання наступних умов:

- проектування здійснюватиметься на засадах системного підходу, педагогічна система розглядатиметься як сукупність трьох компонентів (розвиток, виховання, навчання), що взаємозв'язані між собою та розкривають наперед послідовність і характер взаємодії педагогів та учнів;

- проектування виховних систем у закладах загальної середньої освіти враховуватиме особливості їхньої життєдіяльності, природного,

предметного й соціокультурного середовища, регіональних, національних, демографічних ознак тощо;

– буде розроблено надійні критерії, показники й рівні моніторингу ефективності виховної системи закладу освіти;

– передбачатимуться умови успішної реалізації технології проектування виховної системи, що ґрунтуються на досвіді й концептуальних підходах проектування виховних систем.

Висновки. Отже, проектування виховної системи на засадах схарактеризованих підходів уможливило створення та функціонування ефек-

тивної виховної системи; перетворює процес виховання з неупорядкованої сукупності різноманітних виховних справ, впливів, дій у цілісну спроектовану педагогічну взаємодію, робить його цілеспрямованим і гармонійним; забезпечує переведення наявних систем виховання в якісно новий стан, оптимізує їхню організацію та управління.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. До перспективних напрямів досліджень цієї проблематики належить, зокрема, вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду, сучасних теоретико-методологічних підходів до моделювання виховної системи школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вентцель К. Н. Нравственное воспитание и свобода. *Свободное воспитание*. 1992. № 1. С. 6–11.
2. Докучаева В. В. Ціннісні аспекти проектування інноваційних педагогічних систем. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 7 (296). С. 119–126.
3. Кабуш В. Т. Гуманистическая воспитательная система: теория и практика. Минск : Академия последипломного образования, 2001. 332 с.
4. Коберник О. М. Сутнісна характеристика проектування педагогічного процесу. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2012. Ч. 2. С. 101–109.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 1989. 609 с.
6. Кравцов А. О. Проектирование воспитательной системы школы в контексте поликритериального подхода к анализу педагогической действительности: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Санкт-Петербург, 2003. 26 с.
7. Куштенко Л. Ю. Этимологический справочник учителя английского языка. Киев, 1987. 230 с.
8. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу. Київ, 1954. Т.5. 382 с.
9. Новикова Л. И. Воспитание как педагогическая категория. *Педагогика*. 2000. № 6. С. 32–33.
10. Новый тлумачний словник української мови / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ, 2003. 926 с.
11. Прищепя С. М. Особливості проектування виховної системи загальноосвітнього навчального закладу. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. 2017. Вип. 150. С. 94–97.
12. Провідництво в освіті. Від ідеї до вічності : колективна монографія / за заг. ред. І. Т. Богданова. Київ : Освіта України, 2017. 368 с.
13. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.
14. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології : посібник. Харків, 2002. 128 с.
15. Степанов Е. Н. Педагогу о воспитательной системе школы и класса. Москва, 2008. 224 с.

REFERENCES

1. Ventcel, K. N. (1992). Nравstvennoe vospitanie i svoboda [Moral education and freedom]. *Svobodnoe vospitanie*. 1, 6–11. [in Russian].
2. Dokuchaeva, V. V. (2015). Tsinnisni aspekty proektuvannia innovatsiinykh pedahohichnykh system [Value aspects of designing innovative pedagogical systems]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. 7 (296), 119–126. [in Ukrainian].
3. Kabush, V. T. (2001). Gumanisticheskaja vospitatelnaja sistema: teorija i praktika [The humanistic educational system: theory and practice]. Minsk: Academy of Postgraduate Education. 332 p. [in Russian].
4. Kobernyk, O. M. (2012). Sutnisna kharakterystyka proektuvannia pedahohichnoho protsesu [Essential characteristic of pedagogical process design]. *Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University*. Part. 2, pp. 101–109. [in Ukrainian].
5. Kostiuk, H. S. (1989). Navchalno-vykhovnyi protses i psykhični rozvytok osobystosti [Educational process and mental development of the individual]. Kyiv. 609 p. [in Ukrainian].
6. Kravcov, A. O. (2003). Proektirovanie vospitel'noj sistemy shkoly v kontekste polikriterial'nogo podhoda k analizu pedagogicheskoy dejstvitel'nosti [Designing the educational system of the school in the context of a multicriteria approach to the analysis of pedagogical reality]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Sankt-Peterburg. [in Russian].
7. Kushtenko, L. Ju. (1987). Jetimologicheskij spravochnik uchitelja anglijskogo jazyka [Etymological reference book of an English teacher]. Kyiv. 230 p. [in Russian].
8. Makarenko, A. S. (1954). Metodyka orhanizatsii vykhovnoho protsesu [Methods of organization of the educational process]. Kyiv, T. 5. 382 p. [in Ukrainian].
9. Novikova, L. I. (2000). Vospitanie kak pedagogicheskaja kategorija [Education as a pedagogical category]. *Pedagogy*. issue 6, p. 32–33 [in Russian].

10. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [New interpretative dictionary of the Ukrainian language] (2003) / V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko (Ed). Kyiv. 926 p. [in Ukrainian].
11. Pryshchepa, S. M. (2017). Osoblyvosti proektuvannia vykhovnoi systemy zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Features of designing educational system of a comprehensive educational institution]. *Scientific notes of Kirovograd state pedagogical university named after Volodymyr Vynnychenko*. 150. 94–97. [in Ukrainian].
12. Providnytstvo v osviti. Vid idei do vichnosti [From idea to eternity]: kolektyvna monohrafiia (2017) / za zah. red. I. T. Bohdanova. K. : Osvita Ukrainy, 368 p. [in Ukrainian].
13. Prohrama «Nova ukrainska shkola» u postupi do tsinnosti [The New Ukrainian School program is in the process of moving towards values] (2018). Kyiv. 40 p. [in Ukrainian].
14. Soroka, H. I. (2002). Suchasni vykhovni systemy ta tekhnolohii: posibnyk [Modern educational systems and technologies: a guide]. Xarkiv, 128 p. [in Ukrainian].
15. Stepanov, E. N. (2017). Personifitsirovannaja sistema vospitaniya rebenka: pervonachal'nye predstavlenija [Personalized child rearing system: initial views]. *Classroom teacher*. Issue 3. pp. 5–17. [in Russian].